

Historie a současnost sklářské tvorby na Zlínsku

Alena Podzemná
Petr Stanický

Publikace vznikla za finanční podpory Zlínského kraje.

© Radim Bačuvčík - VeRBuM, 2010

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Podzemná, Alena

Historie a současnost sklářské tvorby na Zlínsku / Alena Podzemná,

Petr Stanický. - Zlín : VeRBuM, 2010. - 88 s. : barev. il.

ISBN 978-80-904273-7-2

666.1/.2(091) * 666.1/.2:334.716 * 666.1/.2 * 069.5 * (437.32-18) * (437.323)

- S. Reich & Co. (firma)

- dějiny sklářství - Česko

- sklárny -- Česko - 19.-20. stol.

- sklářské výrobky - Česko

- muzejní sbírky - Česko

- Valašsko (Česko)

- Valašské Meziříčí (Česko)

- informační publikace

666 - Sklářství. Keramika. Cement [19]

Recenzovaly: Mgr. Kamila Valoušková, Mgr. Markéta Vejrostová

Knihu doporučila k publikaci Vědecká redakce nakladatelství VeRBuM

(dtto)

© PhDr. Alena Podzemná, MgA. Petr Stanický, M.F.A., 2010

© Radim Bačuvčík - VeRBuM, 2010

ISBN 978-80-904273-7-2

Publikace vznikla za finanční podpory

Fakulty multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Úvod

Vážení čtenáři,

dostává se vám do rukou publikace o dějinách sklářské tvorby na Valašsku se zřetelem na vývoj ve Valašském Meziříčí. Tato publikace si neklade za cíl být odbornou studií, ale prostřednictvím poutavé četby se snaží seznámit se stručnými dějinami sklářské tvorby v našem regionu, sklářským vzděláváním a v neposlední řadě také s největší pýchou Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí – sbírkou osvětlovacího skla.

Sklárny někdejší firmy S. Reich & Co patřily v době svého rozkvětu k největším podnikům svého druhu v našich zemích. S jejich výrobky se setkáváme po celé Evropě, byly distribuovány do východních zemí, svítily na zámořských parnicích a spolu s nimi se dostaly i do zámoří. „Reichovy“ sklárny a rafinerie se staly hlavním nositelem a šířitelem sklářské tradice na Valašsku, byly příčinou vzniku nových osad a obcí, a přesto jim doposud nebyla věnována samostatná publikace, která by obsáhla jejich historii, produkci a naznačila jejich význam pro sklářský průmysl na našem území.

Náš drobný příspěvek by měl aspoň částečně přispět k povědomí veřejnosti o tomto kdysi tak významném podniku a jeho dějinách. Mimoto nás kniha provede sbírkou skla v muzeu ve Valašském Meziříčí, seznámí nás s počátky vzniku sbírky, poukáže na důležité okolnosti jejího budování a vyzdvihne její význam.

Historie a současnost sklářství na Zlínsku - Valašsku

Sklo, hmota tajemná a nadaná jiskřivým životem představuje v dějinách lidstva po dobu již pěti tisíc let řemeslnou, uměleckou a později průmyslovou výrobu a tvorbu užitých předmětů i uměleckých artefaktů, jež člověk důvěrně rozpoznává a používá a jimiž si dotváří, zpřijemňuje a obohacuje své životní prostředí. V jeho zpracování se odráží technické i estetické názory doby, prostřednictvím zhmotnění a tvarování tohoto ušlechtilého materiálu, který je první uměle vytvořenou hmotou známou ve starověku, k nám promlouvá historie i současnost. Pomineme-li přírodní sklo obsidián, který vzniká ztuhnutím žhavé sopečné lávy, je teprve sklo lidským vynálezem, ale kdy a kým bylo vynalezeno, to přesně nevíme. Jeho výroba však patří k nejstarším a nejvýznamnějším objevům lidstva. Nejstarším známým skleněným předmětem je v Thébách nalezená perla, stará přibližně 5000 let.

Milou legendu zaznamenal o vynálezu skla starověký polyhistor Plinius v 1. století našeho letopočtu: V předoasijské Syrii, u dnešního města Akky, při ústí fénické řeky Belu, přistáli se svou lodí obchodníci rozvážející sodu. Chtěli si připravit jídlo, a protože nenašli na břehu vhodné kameny na přípravu ohniště, použili pod kotlíky větší hroudy sody. Jaké bylo jejich překvapení, když zjistili, že velký žár ohně roztavil sodu s pískem do pramének neznámé průsvitné hmoty – tekutého skla.¹ Objev skla však souvisí, s největší pravděpodobností s tavením rud a s používáním glazury na keramice, a to v místech dávné Mezopotámie, kde již ve druhé polovině 2. tisíciletí tvarovali ze skla první duté nádoby. Skutečnými sklářskými mistry starověku se stali až Egypťané. Důležitým mezníkem ve vývoji sklářské výroby byl vynález sklářské píšťaly v 1. století před Kristem.

Karel Hetteš ve své práci „Nedořešené problémy dějin našeho sklářství“ sleduje historii samotného slova „s k l o“, o jehož původu víme,

že pochází z gótského „stikl“, což neznamenovalo „nádobu na pití“, nýbrž „ostrý předmět, který píchá a řeže“. Pro Slované, kteří poznali sklo prostřednictvím východogermánských Gótů, to byla především vzácnost.

S původním gótským názvem sloučili svou představu, a tak vznikl náš dnešní výraz „sklo“ – ve starším znění „stiklo“. Jako „stiklo“ jej pak nalézáme ještě ve středověké češtině, kdy asociací s nejpodstatnější vlastností skla vzniká i sloveso „stkvíti se“.²

Do našich zemí se dostaly první skleněné perličky v rámci obchodu s Blízkým východem ve starší době bronzové v závěru druhého tisíciletí před Kristem. Na Moravě se setkáváme se sklem v podobě tmavých skleněných korálků tvořících ženské náhrdelníky v archeologických nálezech v hrobech kultury únětické. Zřejmě jde o import ze Středomoří. Skutečnými výrobci skla na našem území se stali až Keltové, kteří k nám přišli asi 400 př.Kr. a setrvali do doby přelomu letopočtu. Keltové dosáhli při výrobě skla velmi pozoruhodných výsledků. Jsou tvůrci krásných náramků z kobaltového modrého skla, také z fialového, žlutého a zeleného skla, přívěsků, knoflíků a živě barevných korálků zpracovaných technikou millefiori.

Další nálezy po zlomu letopočtu pocházejí z doby římské. Sklo bylo vyráběno i na území Velké Moravy v 9. st. našeho letopočtu. Dokládají to archeologické objevy základů sklářských pecí v některých řemeslnických střediscích Velké Moravy. I když další svědectví o výrobě skla máme až z 12. století, lze se domnívat, že jeho výroba nebyla ukončena po zániku Velkomoravské říše, ale pokračovalo se v ní, byť v omezené míře na půdě benediktinských klášterů v Čechách.³

Nejstarší nepřímá svědectví o světové sklářské výrobě na Moravě máme ze statků olomouckého biskupa Bruna ve 13. století. Již z té doby nám ji připomínají názvy míst Sklenov u Hukvald a Sklené u Svitav. Je téměř jisté, že obce vznikaly v lesnatých krajinách, v místech původních sklářských hutí, které sledovaly především možnosti využívání velkých zásob dřeva pro ohřev pecí a k získávání důležité suroviny-salajky. V té době se v Čechách vytvářely „oblastní jádra sklářské výroby“, která leckde přesahovala zemské hranice. V nich působili lidé vzájemně spřízněni, kteří přecházeli častokrát hranice zemí, když se pohybovali z jedné hutě na druhou. V blízkých hutích si mohli lépe tříbit své technické zkušenosti a ověřovat je novými experimenty a jejich vzájemná spolupráce ovlivňující a určující názor na svébytné utváření skla se rozvíjela po dlouhá desetiletí.⁴

Vytvořila se sklářská střediska v krušnohorské oblasti, v západních Krkonoších, na severu Čech, v Lužických horách, v Orlických horách a na Šumavě po obou stranách česko-bavorské hranice. I na Moravě se

postupně vytvořily čtyři výrobní oblasti – v Jeseníkách, na Českomoravské vysočině, na Valašsku a na jižní Moravě. Rozšíření sklářství na Moravě umožnilo také vydání ochranných opatření císaře Maxmiliána II. v r. 1571, jimiž byla výroba skla na královských statcích a panstvích značně omezena. Spotřeba dřeva jako paliva v hutích byla totiž nadměrná a vedla k decimaci pohraničních i vnitrozemských lesů. Sklári se stěhovali na Moravu, na Slovensko – do Uher a do Polska.

První archivní zpráva o sklářské huti je z panství kolštejnského na severní Moravě, kdy je sepsána v roce 1437 kupní smlouva na hrad Holštýn s městečkem Holštýn (Goldenek) – dnes Branná, a sedmi vesnicemi, z nichž vesnice Vikantice má připsánu sklárnu. Zřízení dalších skláren v okolí je potvrzeno zprávou z r. 1448. Další hutě jsou připomínány v Markvarticích a Stržbrnicích z roku 1575, kdy bylo kolštejnské panství prodáno Karlu staršímu ze Žerotína. Na šilperském panství pánů ze Žerotína se k roku 1481 připomíná další sklárna. O století později se připomíná na stejném panství ves Mlýnice se skelnou hutí, která přešla v r. 1594 na Dominika Schürera.

Nejstarší doklady existence skláren na Valašsku nacházíme, stejně jako jinde, v zachovaných místních názvech obcí i místních tratí – Hutisko, U huti, Za huti, Hutě, Na sklářích. Víme o huti ve Sklenově u Hukvald, o níž soudí někteří badatelé, že ji založil již biskup Bruno, ale první záznam o ní pochází až z roku 1400, kdy se píše ves Glasendorf. Známe sklárnu v Kunčicích, kterou v r. 1581 obdařil olomoucký biskup Stanislav Pavlovský výhodami a přenechal ji huťmistru Dominiku Šírerovi, což je s velkou pravděpodobností počestlé jméno Dominika Schürera ze zmíněné hutě v Mlýnici. Výhody biskupa Pavlovského udělené huti v Kunčicích byly tyto:

„My Stanislav Pavlovský z Boží Milosti biskup Holomoucký vyznáváme tímto listem obecně přede všemi jakož jest Dominikus Schyrer, hutmeister v té vsi Kunžicích huť sklennou na panství našim Ukvaldském ležící i se vším co k ní přísluší, též i s rolí k tej huti od starodávna náležitě koupil.

I předstoupil jest před nás, prosíce nás ve vsi poníženosti, abychom jemu na túž huť sklennau výsadnosti dali a k tomu tuto milost níže psanou učiniti ráčili, podvolující se nám ty všechny platy, kteréž nám od starodávna z tej huti náleží vydávati. I majíce my tu věc v bedlivém a pilném uvážení, a nechávající, bude-li vůle Boží nemalé pohodlí na statku našem Ukvaldském námi poddaným naším vyzvižením té huti sklenej byli, y tudíž souce jeho poníženým prosbám nakloněni nadepsanému Dominicovi huťmistru i budoucím potomkům a držitelům jeho tuto milost a výsadnost činiti ráčíme aby on y budoucí potomcy a držitelé tej huti a rolí k ní od starodávna

příslušející, týž co jest čtyry lány polí, podsedky a poddané naše, kterýž huti skupil a pět lánů kluny, kterůž jsme od auředníka našeho ukvaldského v horách a obcích našich puštěna a vyměřena jest, v svobodném užívání nyní y na všechny časy bez překážek všelikejch bejti mohlo.

Item Dominicus Schyrer i budoucími potomky svejmi a držiteli tej huti svobodu míti mají, dříví k palivu, stavení i opravám tej huti též i k pálení popylu na horách naši Ukvaldských tu kdež by jim od hejných našich bez škody dříví okázáno bylo, bráti. Item aby pro čeládku, dělníky a spotřebu svou sladovny a pivovar míti a jinou k své potřebě vařiti (však jeho nešenku-jíc ani vystavujíc) mohly. Také jemu zvláštní milosti dopouštíme povoluje-me, aby sobě mlýn maučný o jednom kole postaviti a sobě v něm ke spotřebě svej mleti dáti mohl a týž Dominicus Schyrer bude povinen i s budoucími potomky svejmi z tej huti z těch všech užitkův na horu psaných nám platu stálého každého roku při času sv. Jiří pět zlatých dvanáct grošů a při času sv. Václava též pět zlatých dvanácte grošů a z Pilného Mlejna, kterýž k tej huti přikoupil při každým Svatým Janu Křtiteli gednú v roku po jednom zlatým dvou groších a groš po sedmi penízích bílých počítajíc, a též jednu truhlu skla, pět kop sklenic pro víno a pivo a jednu kopy pěkných na Benátský Muster každý rok dávatí na zámek náš ukvaldský spraviti a donéstí. Tomu svědomí my nadepsaný biskup pečeť naši vlastní velikou s naším jis-tým svědomím a vůlí k tomuto listu přitisknouti sme rozkázati ráčili. Jenž je dán a psán na zámku našem v Kroměříži i v pátek po neděli jež slove Cantate Letha Páně tisýciho pětistého osmdesátého prvního počítajíc.

*Stanislas, m. p.
Episcopus Olomucensis.“*

Z přípisu biskupa je patrné, že kunčická huť pracovala už dosti dlouho a že nevyroběla jen sklo obyčejné, ale i druhy lepší, jakými byly sklenice po benátském vzoru a možná i jiné typy, jako rozměrnější vilkumy.⁵

Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský po zahájení oprav kostela v Kroměříži dal objednat ve sklářské huti na Hukvaldech skleněné tabulky do chrámových oken, ačkoliv ještě roku 1556 bylo okenní sklo objednáváno na Lanškrounsku.

A jak zněla nejstarší známá objednávka skla na východní Moravě, na Valašsku? Biskup píše svému bratru Valentinovi správci hukvaldského panství:

„Posílám Ti něco v kouscích pěkného skla, z kteréhož na šíř a na zděl podle této příležitosti míry bez prodlení dvě tabulky, aby pěkné, přezřité (průhledné) jako křišťál býti mohly v hutích blíž Ukvald naschvále udělati da-

Vázy z přejímaných vrstvených skel, probušované a leptané. Stolní elektrická lampa, triplex opál malovaná vysokým emailem a zlatem. Design i dekor navazují na tvary petrolejových lamp. Stálá expozice skla a gobelínů, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Vzorníky tvarů a dekorů osvětlovacího skla , Expozice skla a gobelínů, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Pohárek s kulovou kupou na silnější obvodově vroubkované zvonové nožce s paclemi. Růžové a bílé opalínové sklo. Džbáněček na terčovitě podstavě s nataveným ouškem. Růžové opalínové sklo a bílé sklo alabastrové. 90. léta 19. století, soukromá sbírka

Stínítko zvonového tvaru s nataveným opalovým dekorem a širokým vytaženým zvlněným okrajem. Nabíhané žltorůžové a mléčně bílé opalové sklo. Počátek 20. století, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Vázy z dvouvrstvých sklovin s laločnatě vytaženými a zvlněnými okraji s károoptiiskovým a perlooptiiskovým tordovitým dekorem a stříkaným dekorem. Kříšťalové a opalové sklo přejímané modrým sklem. 2. polovina 19. století – 30. léta 20. století. Expozice skla a gobelínů, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Vázy a nádoby foukané do drátěných forem. Expozice SUPŠ sklářská Valašské Meziříčí, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Stínítka osvětlovacích těles hutně dekorovaná mramorováním v barevných a opakních skvrnách, krakelovaná, žebrovaná, ovíjená nití a irisovaná. 1. polovina 20. století. Expozice skla a gobelínů, MRV muzeum Valašské Meziříčí

Historie a současnost sklářské tvorby na Zlínsku

Alena Podzemná
Petr Stanický

Fotografie: Ondřej Galia
Grafická úprava: Jana Macurová
Publikace vznikla za podpory FMK UTB ve Zlíně.

 Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Vydal: Radim Bačuvčík - VerBuM
(Přehradní 292, 763 14 Zlín 12, Česká republika)
Zlín, 2010
1. vydání. 88 stran. Náklad: 250 ks
Tisk: Tigris, spol. s r. o., Nábřeží 599, 760 01 Zlín-Prštné

www.verbum.name

ISBN 978-80-904273-7-2